

Jakub Pieczara

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

DOI 10.24917/9788380845787.7

Księgi metrykalne miasta Wieliczki jako źródło do badań demograficznych i genealogicznych w okresie staropolskim¹

Wstęp

Księgi metrykalne należą do podstawowych źródeł genealogicznych. Pozwalają ustalić zarówno pokrewieństwo, jak i powinowactwo². Termin metryka pochodzi z łacińskiego słowa *matrix*, które oznacza najczęściej katalog, rejestr lub wykaz³. Wyniki badania genealogii są zwykle przedstawiane w postaci graficznej. Zestawienia te to tablice genealogiczne lub potocznie drzewa genealogiczne. Kompletność ksiąg metrykalnych jest czynnikiem decydującym o możliwościach podjęcia badań genealogicznych. Warto nadmienić, że wbrew pozorom poszukiwania przodków pochodzenia chłopskiego są o wiele łatwiejsze niż badania genealogii szlachty⁴. Niemniej ciągłość wykorzystywanych metryk jest najistotniejsza. Wystarczy kilkulatnia luka w źródle, aby badania zakończyły się niepowodzeniem⁵.

¹ Praca powstała w wyniku realizacji projektu badawczego o numerze 2018/29/N/HS3/00711, pt. „Ludność miasta Wieliczki w latach 1591–1788. Studium historyczno-demograficzne protoindustrialnego miasta górniczego”, finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki.

² P. Szkutnik, *Regionalny poradnik genealogiczny – treść oraz przydatność do badań metryk i akt stanu cywilnego parafii rzymskokatolickich w gminie Uniejów*, „Biuletyn Uniejowski”, t. 2, 2013, s. 133.

³ P. Rachwał, *Staropolskie księgi metrykalne w archiwach parafialnych archidiecezji lubelskiej*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, t. 63, 2015, z. 4, s. 589; J. Kurpas, *Początki ksiąg metrykalnych*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 2, 1961, s. 6–9.

⁴ Dotyczy to chłopów, mieli zdecydowanie mniejszą mobilność niż np. mieszczenie, którzy mogli migrować do innych miast.

⁵ Zakładając, że przodek urodził się w latach, które nie znajdują się w metrykach, nie jesteśmy w stanie genealogicznie udowodnić związku tej osoby z innymi przodkami;

Zarys historii metryk

Należy wspomnieć, że historia metryk sięga III w. n.e. Kościół już wtedy prowadził spisy osób, które przygotowywały się do chrztu⁶. Istniały jednak różne motywacje do tworzenia tego typu rejestracji. Władze rzymskie miały na uwadze sprawy podatkowo-wojskowe, natomiast wyższe duchowieństwo w VI w. w głównej mierze tworzyło listy wiernych w celu spraw duchowych. W średniowieczu zwyczaj zapisów nie był praktykowany. Pojawił się na nowo wraz ze zmierzchem epoki w XIV w. we Włoszech i Francji. W parafii Arezzo w Italii znajduje się księga chrztów z 1314, a w farze Givry we Francji rejestr pogrzebów z 1334 oraz ślubów z 1336 r.⁷ W literaturze można znaleźć informacje, z których wynika, iż średniowieczne zapisy ślubów i zgonów miały swój początek w sferze fiskalnej, gdyż prowadzenie rejestrów wiernych umożliwiało zestawianie dochodów, według których pełniący posługę wikariusze rozliczali się ze swoimi proboszczami⁸. O rosnącym znaczeniu ksiąg metrykalnych świadczy treść VIII dekretu Synodu Augsburskiego (1548), który nakazywał proboszczom lub prezbiterom prowadzenie spisów osób zawierających małżeństwo, przystępujących do komunii wielkanocnej, chrzczonych dzieci oraz zmarłych. Jednak w dalszym ciągu nie było podanych konkretnych wytycznych, dlatego zapisy prowadzono według różnych zasad⁹. Obowiązek prowadzenia ksiąg metrykalnych został uregulowany dopiero podczas ostatniej fazy obrad Soboru Trydenckiego¹⁰. Decyzję o obowiązku rejestracji należy bezpośrednio wiązać z uchwałami dotyczącymi małżeństw. Zdecydowano, że zawarcie związku małżeńskiego uznaje się za ważne i nierozzerwalne, kiedy dwoje ludzi, nieposiadających żadnych przeszkód, wyrazi zgodę na

K. Dobrowolski, *Znaczenie metryk kościelnych dla badań naukowych*, „Rocznik Towarzystwa Heraldycznego”, t. 5, 1920, s. 90–110.

⁶ J. Kurpas, *Początki ksiąg metrykalnych...*, s. 11.

⁷ R. Kotecki, *Rejestracja metrykalna wiernych w świetle potrydenckiego ustawodawstwa Kościoła katolickiego (ze szczególnym uwzględnieniem prawodawstwa diecezji chełmińskiej, gnieźnieńskiej, płockiej i włocławskiej)*, „Nasza Przeszłość”, t. 112, 2009, s. 135–179.

⁸ Z. Sułowski, *O finansowej genezie polskiej rejestracji zgonów*, „Przeszłość Demograficzna Polski”, t. 9, 1976, s. 57–66; J. Pieczara, *Staropolskie księgi metrykalne parafii św. Klemensa w Wieliczce jako źródło do badań nad historią lokalną*, „Małopolska – Regiony – Regionalizmy”, t. 19, 2017, s. 41–52.

⁹ J. Pieczara, *Staropolskie księgi metrykalne...*, s. 44; R. Kotecki, *Rejestracja metrykalna wiernych...*, s. 141.

¹⁰ 11 listopada 1563 r., zob. J. Gręźlikowski, *Czym był dla Kościoła Sobór Trydencki (1545–1563)? Refleksje w 440-tą rocznicę od zakończenia obrad*, „Prawo Kanoniczne”, t. 46, 2003, nr 3/4, s. 171–226.

sakrament przed proboszczem lub jego pełnomocnikiem w obecności minimum dwóch świadków¹¹.

Dzieje rejestracji metrykalnej na ziemiach polskich sięgają połowy XV w. Z tego okresu pochodzi pierwsza wzmianka o metrykach – spisach nupturientów, które powstały na terenie prowincji kościelnej w Gnieźnie¹². Obowiązek prowadzenia takiej rejestracji spoczywał na proboszczach, stąd często używa się określenia metryki kościelne lub parafialne, które upowszechniły się w XVI w. po Soborze Trydenckim. Od tej pory każdy kościół parafialny był zobowiązany do posiadania księgi, do której proboszcz wpisywał: imiona i nazwiska nowożeńców oraz świadków, a także datę oraz miejsce dokonania zaślubin¹³. Brak zapisu mógł być powodem do uznania przez sąd kościelny małżeństwa za nieważne. Rzetelność prowadzenia ksiąg była sprawdzana przez biskupów podczas wizytacji w parafiach¹⁴. Najstarszymi zachowanymi księgami metrykalnymi w Polsce są metryki zgonów z kościoła Najświętszej Maryi Panny w Gdańsku, obecnie przechowywane w Archiwum Państwowym w Gdańsku. Pierwszy wpis datowany jest na 1537 r. Warto zauważyć, że są to księgi z kościoła ewangelicko-augsburskiego. Najstarszymi zachowanymi metrykami katolickimi są spisy zaślubionych z kościoła Mariackiego w Krakowie z lat 1548–1585¹⁵.

Parafia świętego Klemensa w Wieliczce

Wieliczka znajduje się 14 km na południe od Krakowa¹⁶. Otrzymała prawa miejskie w 1290 r¹⁷. Pierwsza wzmianka o kościele parafialnym pod wezwaniem św. Klemensa (papieża i męczennika) w Wieliczce znajduje się w bulli papieża Grzegorza IX z 1229 r. Murowany kościół został zbudowany w XIV w. i przetrwał do 1786 r. Po serii trzęsień ziemi podjęto decyzję

¹¹ J. Pieczara, *Staropolskie księgi metrykalne...*, s. 44; J. Gręźlikowski, *Czym był dla Kościoła...*, s. 171–226.

¹² R. Kotecki, *Rejestracja metrykalna wiernych...*, s. 141–142; J. Kurpas, *Początki ksiąg metrykalnych...*, s. 9–16.

¹³ *Dokumenty soborów powszechnych*, t. 4: (1511–1870) *Lateran V, Trydent, Watykan I*, układ i oprac. A. Baron, H. Pietras, t. 1, Wydawnictwo WAM, Kraków 2004, s. 723.

¹⁴ I. Gieysztorowa, *Niebezpieczeństwa metodyczne polskich badań metrykalnych XVII–XVIII wieku*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, t. 19, 1971, nr 4, s. 584–586.

¹⁵ M. Wyżga, *Archiwa parafialne w badaniach nad historią lokalną*, „Małopolska – Regiony – Regionalizmy”, t. 16, 2014, s. 45–53.

¹⁶ Odległość z krakowskiego Rynku Głównego do wielickiego rynku.

¹⁷ K. Pająk, *Wieliczka – stare górnicze miasto. Zarys monograficzny*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1968, s. 15.

o rozbiórce świątyni. Odbudowano ją w 1806, a konsekrowano w 1825 r.¹⁸ Parafia należała do diecezji krakowskiej, a w jej skład wchodziło blisko 40 wsi¹⁹. W zależności od okresu w księgach pojawiały się nazwy nieistniejących już przysiółków, terenów czy ulic. Przez większość badanego czasu fara graniczyła z 11 innymi parafiami²⁰. Stan badań naukowych, w których wykorzystano wielkie księgi metrykalne, jest znikomy. Mateusz Wyżga po przeanalizowaniu materiałów źródłowych dotyczących mobilności i migracji chłopów stwierdził, że miasto było prawdziwym centrum migracji pod koniec XVI w.²¹ Nadto autor niniejszego tekstu napisał dwa artykuły poświęcone badanemu zagadnieniu²². Bezspornie należy stwierdzić, że obecnie stan literatury jest niewystarczający do szerszych analiz porównawczych²³. Najistotniejszymi źródłami do badań historii miast są akta wytworzone przez kancelarię magistratur. Księgi miejskie wielkie nie zachowały się w zadowalającym stanie, uległy zniszczeniom podczas licznych pożarów nękających miasto²⁴. W tej sytuacji najlepszym źródłem

¹⁸ L. Rzepka, *Odbudowa i przebudowa kościoła parafialnego św. Klemensa w Wieliczce w XIX w. i wkład finansowy Saliny w jego restaurację*, „Folia Historica Cracoviensia”, t. 6, 1999, nr 1, s. 181–188.

¹⁹ W kolejności alfabetycznej są to: Babiny, Bogucice, Byszyce, Chorągiewka, Czarnochowice, Gorzków, Grabówki, Grajów, Janowice, Klasno, Kłosów, Kokotów, Koźmice, Koźmice Małe, Koźmice Duże, Koźmice Wielkie, Koźmiczki, Krzyszkowice, Lednica, Lednica Dolna, Lednica Górna, Lipowa Mała Wieś, Mierzączka, Mietniów, Pawlikowice, Podklasna, Poręby, Raciborsko, Roźnowa, Siercza, Śledziejowice, Strumiany, Sułków, Sygnezów, Taszyce, Witkowice Zabawa, Zwólka; AKMK, *Visitatio archidiaconatus Cracoviensis (Decanatus: Skalensis – 1727; Vitoviensis – 1727; Prosoviensis – 1728; Novi Montis – 1728; Scawinensis – 1729; Xsiążnensis – 1731; Woynicensis – 1731; Zatoriensis – 1729; Lipnicensis – 1730; Dobzycensis – 1730; Andreoviensis – 1731; Żyvecensis – 1732; Oswiemensis – 1732; Wielicensis – 1741; postea sequuntur inventaria ecclesiarum decanatus Dobzycensis, Woynicensis, Andreoviensis) per R.D. Michaellem de Magna Kunice Kunicki, episcopum Arsiacensem, suffraganeum et archidiaconum Cracoviensem annis 1727–1741 peracta sygn. AV23*, s. 1377; L. Rzepka, *Odbudowa i przebudowa kościoła parafialnego św. Klemensa w Wieliczce...*, s. 181–183.

²⁰ *Ziemie polskie Korony w XVI w. Przestrzenna baza danych*, http://hgisb.kul.lublin.pl/azm/pmapper-4.2.0/map_default.phtml?reset=session=ALL&config=korona&language=pl (dostęp: 10.01.2020).

²¹ M. Wyżga, *Mobilność i migracje chłopów do miast polskich doby preindustrialnej. Z badań nad mikroregionem krakowskim*, „Przeszłość Demograficzna Polski”, t. 37, 2015, nr 2, s. 125.

²² J. Pieczara, *Staropolskie księgi metrykalne...*, s. 41–52; Tenże, *Population of Wieliczka in 1788 – Household Size and Structure*, „Przeszłość Demograficzna Polski”, t. 41, 2019, s. 81–122.

²³ Z okazji jubileuszu 12 lat istnienia Małopolskiego Towarzystwa Genealogicznego Genowefa Jaśkowiec oraz Anna Stoczek przedstawiły pracę dotyczącą dokumentów metrykalnych parafii wielickiej oraz opracowanych przez siebie metryk, które są dostępne w Internecie.

²⁴ S. Wróblewski, *Staropolskie akta miasta Wieliczki w zasobie Archiwum Państwowego w Krakowie*, „Klio. Czasopismo Poświęcone Dziejom Polski i Powszechnym”, t. 20, 2012, nr 1, s. 235–250.

pozwalającym zweryfikować dane szacunkowe i ustalić liczbę ludności są księgi metrykalne²⁵.

Wielickie księgi metrykalne

Rejestry metrykalne parafii rzymskokatolickiej w Wieliczce są przechowywane w Archiwum Kurii Metropolitarnej w Krakowie przy ulicy Franciszkańskiej 3. Zostały przekazane do Archiwum w dwóch częściach – w 2004 i 2006 r., przez ówczesnego proboszcza wielickiego ks. Zbigniewa Gerle. Na uwagę zasługuje kompletność i dobry stan zewnętrzny archiwaliów. Zapiski metryk chrztów i ślubów rozpoczynają się od 1591 r., natomiast zgonów od 1746 r. Liczba metryk chrztów do 1790 r. wynosi przeszło 58 tys., ślubów ponad 11 tys., a zgonów ponad 13 tys. Wszystkie zapiski metryczne szacuje się na ponad 83 tys. Źródło w istniejącej formie jest niemal pełne, co potwierdzają zastosowane współczynniki sprawdzające kompletność rejestrów²⁶. Jediną poważną luką w ciągłości jest brak księgi obejmującej ostatnie ćwierćwiecze XVII w. Pierwsza, druga, trzecia i piąta księga nie posiadają strony tytułowej, ale są czytelne, okreśami zapisywane kaligraficznym pismem. Problem może stanowić jedynie odczytanie pisma duchownych z wpisów z lat 1639–1649.

Charakter zapisu zmieniał się wraz z pojawieniem się nowego duszpasterza w parafii, co może świadczyć o niezatrudnianiu osobnego pisarza zajmującego się notowaniem aktów metrykalnych (dotyczy to wszystkich typów ksiąg w parafii św. Klemensa). Styl i kaligrafia świadczyły również o wykształceniu księdza pełniącego posługę. Księgi oprawiono w skórę bądź tekturę wzmocnioną skórą. Na specjalną uwagę zasługują dwie z nich. Pierwsza – posiada skórzaną oprawę, widnieje na niej liczba MDXL i wizerunki apostołów, oraz księga piąta, której grubość grzbietu wynosi 17,5 cm (średnia pozostałych ksiąg to 8 cm). Dwie najstarsze wielickie księgi zawierające metryki ślubów i chrztów miały postać duków²⁷ o wymiarach 10,5 × 32–34 cm.

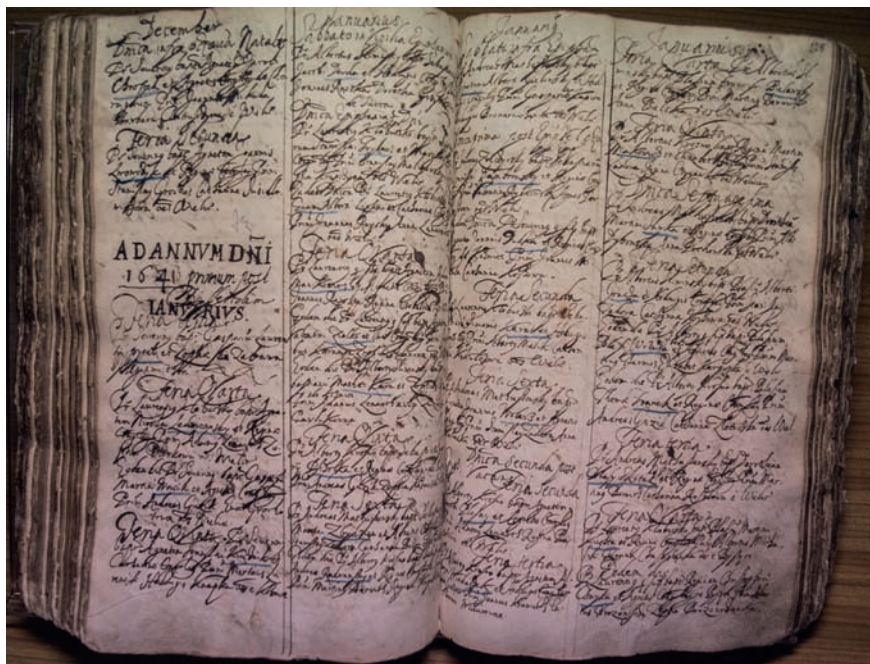
Od 1619 r. zastąpiono je większymi księgami w grubszych tekturowych lub skórzanych oprawach. Te mają wymiar 19,5 × 30 cm. Pierwszą połowę XVIII w. obejmuje księga piąta, w której zawierają się wpisy chrztów z lat

²⁵ J. Piotrowicz, *Dole i niedole Wieliczki za panowania ostatnich Jagiellonów i królów elekcyjnych (do „Potopu” Szwedzkiego)*, [w:] *Wieliczka. Dzieje miasta (do 1980)*, red. S. Gawęda, A. Jodłowski, J. Piotrowicz, „Cracovia”, Kraków 1990, s. 158.

²⁶ J. Pieczara, *Staropolskie księgi metrykalne...*, s. 41–52.

²⁷ *Polski słownik archiwalny*, red. W. Maciejewska, oprac. T. Grygier, W. Maciejewska, J. Płocha, I. Sułkowska-Kuraszowa, M. Tarakanowska, M. Wąsowicz, W. Zyśko, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1974, s. 29, 59.

Poglądowy charakter pisma w metrykach ślubnych z 1641 r.

Źródło: ze zbiorów AKMK

1699–1760 oraz śluby z lat 1706–1760. W ostatniej księdze z okresu staropolskiego znajdują się akty metrykalne chrztów z lat 1760–1779, a także małżeństw z lat 1760–1780. W pierwszych latach po pierwszym rozbiore księgi były sporządzane osobno dla każdej z serii. Ponadto w Archiwum Kurii Metropolitarnej w Krakowie znajdują się kopiarze stanowiące brudnopisy ksiąg metrykalnych, w których duchowni dokonywali wpisów na bieżąco, a następnie ich treść była przepisywana do właściwych ksiąg, czyli czystopisów²⁸. Ostatnia seria metryk to księgi zgonów prowadzone od 1746 r. Pierwsza z nich ma wymiar 19 × 31 cm i obejmuje lata 1746–1776.

Informacje zawarte w metrykach

Metryki ślubów od sierpnia 1591 r. zawierają takie informacje, jak: personalia duchownego udzielającego sakramentu, datę ślubu (dzień, miesiąc, rok), imię i nazwisko pana młodego (miejsce jego pochodzenia), imię i nazwisko panny młodej (miejsce, z której pochodziła) oraz dane

²⁸ W głównej mierze obejmują wyłącznie chrzty. Pochodzą z lat 1748–1784, jednak ich wartość naukowa jest znikoma.

Okładka najstarszej księgi metrykalnej z parafii św. Klemensa w Wieliczce

Źródło: ze zbiorów AKMK

personalne dwóch męskich świadków i ich miejsce zamieszkania. W księgach przez większość badanego okresu nie odnotowywano informacji o stanie cywilnym nupturientów. Księgi chrztów od 1591 r. zawierają: personalia duchownego chrzczącego dziecko, datę chrztu (dzień, miesiąc, rok), imię lub imiona dziecka, imię i nazwisko ojca, imię matki, miejsce zamieszkania rodziców, imiona i nazwiska rodziców chrzestnych wraz z miejscem ich zamieszkania. W XVIII w. wybiórczo pojawiają się również daty urodzenia. Zapisy z ksiąg zmarłych zawierają informacje o dacie zgonu (dzień, miesiąc, rok), personaliach zmarłego i miejscowości jego pochodzenia. Podany jest również wiek, czasem pełniony urząd lub predykat społeczny oraz miejsce pochówku. Przy zapisie zgonu dziecka zazwyczaj nie podawano wieku ani imienia zmarłego, a jedynie płeć oraz personalia

rodzica, miejsce pochodzenia oraz pochówku. W połowie 1777 r. pojawiły się zapisy zawierające imię i określenie wieku dzieci (dzień, tydzień, miesiąc, kwartał). Warto nadmienić, że w tej serii metrykaliów atrament, którym sporządzano wpisy, wyblakł, co uniemożliwia odczytanie pojedynczych zapisów. Istotne jest, że począwszy od drugiej księgi zgonów (lata 1777–1780), metryki zapisywano według schematu, podając następujące informacje: kto pochował zmarłego, jaki duchowny odprawił pogrzeb, jak nazywał się zmarły, jakiego był wyznania, w jakim miejscu został pochowany, pod którym numerem domu mieszkał oraz w jakim był wieku. Nadto do końca 1776 r. wpisy we wszystkich seriach metryk były sporządzane chronologicznie, bez podziału na górnicze miasto i okoliczne wsie. W późniejszym okresie, tj. od 1777 r., informacje dotyczące chrztów oraz ślubów grupowano według miejsca, z którego pochodzili zainteresowani, a potwierdzenie udzielenia sakramentu było notowane w sposób chronologiczny na kartach przeznaczonych dla danej miejscowości²⁹. Na mocy reformy Józefa II w 1784 r. księgi metrykalne uzyskały moc dokumentu prawnego. Warto pamiętać, że dopiero państwa zaborcze uczyniły duchownych urzędnikami stanu cywilnego oraz wprowadziły jednolity system prowadzenia ksiąg metrykalnych³⁰. Wpisy były sporządzane w języku łacińskim, osobno dla każdej wsi wchodzącej w skład parafii³¹. Jeżeli rocznie we wsi było udzielanych kilka chrztów lub ślubów, zapisywano je we wspólnej księdze z innymi, zachowując podział na konkretne miejscowości³². Ponadto wprowadzono nową rubrykę: uwagi.

Źródła uzupełniające informacje znajdujące się w księgach metrykalnych

Spis mieszkańców parafii św. Klemensa

Doskonale uzupełnienie stanowi spis ludności parafii wielickiej z 1788 r., przechowywany w archiwum parafialnym kościoła św. Klemensa w Wieliczce³³.

²⁹ Notowanie zgonów w ten sposób rozpoczęto w 1784 r.

³⁰ H. Wyczawski, *Przygotowanie do studiów w archiwach kościelnych*, Kalwaria Zebrzydowska 1989, s. 278.

³¹ A. Hamryszczak, *Materiały do badań genealogicznych w zasobach Instytutu Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych KUL w Lublinie*, „Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego”, t. 1, 2009, s. 112.

³² C. Kukło, *Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej*, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2009, s. 101.

³³ Archiwum Parafialne św. Klemensa w Wieliczce, Spis mieszkańców parafii Św. Klemensa w Wieliczce, brak sygnatury.

Spis ludności jest sporządzony w języku niemieckim, zatem z pewnością jego przeprowadzenie zostało zlecone przez administrację monarchii habsburskiej. Regestr został sporządzony w oparciu o numery domów. Mieszkańcy konkretnej posesji zostali podzieleni na osobne rodziny, co w znacznym stopniu ułatwia opracowanie struktury gospodarstwa oraz samej rodziny. Ponadto odnotowane zostały związki i zależności z głową rodziny³⁴ oraz wiek poszczególnych osób. Podstawową wartością badawczą spisu jest możliwość gruntownego zbadania ogólnej struktury społeczeństwa według płci, wieku i stanu cywilnego, a także poznania dokładnego rozkładu zaludnienia domów oraz wielkości i kompozycji wewnętrznej rodzin. Spis użyty w badaniach genealogicznych może potwierdzić ustalenia otrzymane na podstawie analizy ksiąg metrykalnych.

Mapy górniczego miasta

Dopełnieniem poszukiwań genealogicznych mogą być materiały kartograficzne, na których oznaczono budynki z naniesionym numerem. Odpowiednim przykładem dla osiemnastowiecznej Wieliczki jest mapa stworzona przez Karla Franza Nicolassy oraz Josepha Fleckhammera. Przedstawiono na niej plan miasta z lat 1784–1785.

Rycina została wykonana kolorowym tuszem na papierze. Oryginalne wymiary mapy to 134 × 102 cm, a miarę długości wyznaczono w sążniach wiedeńskich. Skala wynosi około 1:1100, jest orientacji południowej. W górnej części mapy został zamieszczony widok miasta od strony północnej, ważniejsze obiekty oznaczono literami, które mają swoje objaśnienia w legendzie. Znajduje się ona po prawej stronie.

Warto zadać pytanie, jakie możliwości badawcze w dziedzinie genealogii stanowi źródło kartograficzne? Po przeprowadzeniu kwerendy w księgach metrykalnych zebrane informacje mogą zostać zweryfikowane ze stanem faktycznym potwierdzonym w spisie z 1788 r. Należy pamiętać, że poszukiwana osoba mogła np. wyemigrować z miasta. Będąc w posiadaniu wszystkich danych, można odnaleźć miejsce zamieszkania konkretnej osoby czy rodziny poprzez zlokalizowanie domu na mapie. Następnie odszukać miejsce zamieszkania świadków ślubnych czy rodziców chrzestnych dzieci, jeżeli ci mieszkali w górniczym mieście. Ponadto spis dostarcza informacji o zawodzie gospodarza domu, zatem istnieje szansa na zweryfikowanie, czy np. nupturient i jego świadek byli cieślami a równocześnie sąsiadami. Umiejscowienie domów konkretnych osób stwarza duże możliwości

³⁴ R. Wall, *Leaving home and the process of household formation in pre-industrial England*, „Continuity and Change” 1987, vol. 2(1), s. 77–101.

Wieliczka, plan miasta w obrębie fortyfikacji, 1784–1785

Źródło: *Małopolska*, z. 3: *Wieliczka*, red. Z. Noga, Atlas historyczny miast polskich, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Muzeum Zup Krakowskich Wieliczka, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Toruń–Kraków 2016

badawcze. Jednak z genealogicznego punktu widzenia najbardziej wartościowa wydaje się możliwość nałożenia osiemnastowiecznej mapy na teraźniejszą³⁵. W ten sposób poszukiwacz przodków może dowiedzieć się, że w miejscu, gdzie mieszkali jego krewni przeszło 200 lat temu, teraz znajduje się szkoła, boisko lub osiedle bloków, na którym sam mieszka.

Zagrożenia badawcze wynikające z analizy wielickich metryk

Istnieje bliski związek pomiędzy genealogami a badaczami korzystającymi z tych samych źródeł. Obie strony opierają się na poszukiwaniach i obserwacjach jednostek oraz całych rodzin³⁶. Poszukiwacze przodków częściej opisują wyniki swojej pracy, skupiając się wyłącznie na jednostce

³⁵ Rozkład głównych ulic w mieście nie uległ poważniejszym zmianom.

³⁶ J. Dupâquier, *Genealogia i demografia historyczna*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, t. 42, 1981, z. 4, s. 313–322.

rodzinnej, natomiast demografowie analizują wyniki w szerszej perspektywie, przedstawiają ogólne cechy konkretnej populacji, poznają bliżej charakterystyczne zachowania i cechy biologiczne³⁷. Badania demograficzne, w tym rekonstrukcja rodzin, ma wielkie znaczenie i stanowi nieocenioną pomoc dla genealogów, zwłaszcza jeśli chodzi o zagrożenia wynikające z poprawnego czytania ksiąg metrykalnych. W trakcie badań nad metrykami wielickimi dostrzeżono kilka zagrożeń, które mogą stanowić poważne utrudnienia dla poszukiwaczy przodków. Pierwszym, najistotniejszym problemem jest próba odnalezienia przodków „na skróty”. Poszukiwacze dostrzegają duże ułatwienie w swoich badaniach, gdy nazwa miejscowości i wsi widnieje w „nagłówku”, a nazwisko nupturienta jest podkreślone w metrykach ślubnych. Podczas analizy metryk z okresu staropolskiego i wprowadzania zapisów do bazy danych, wielokrotnie zwrócono uwagę, że podkreślone zostało nazwisko świadka lub duchownego. Nie można zatem w pełni ufać znacznikom, które zapewne powstały wiele lat później.

Kolejnym problemem, który został zauważony podczas badań z wykorzystaniem metody rekonstrukcji rodzin, stanowiło zapisywanie różnych miejsc zamieszkania tej samej osoby, np. Pawlikowice lub Taszyce; Siercza lub Klasno; Koźmice lub Koźmiczki, Koźmice Duże, Koźmice Wielkie, Koźmice Małe; Strumiany lub Mała Wieś. Przypadki te dotyczą np. rodzin, które miały sześcioro dzieci, z czego pięcioro urodziło się w Małej Wsi, a jedno w Strumianach. Następnym zagrożeniem dla poszukiwaczy antenatów jest niedbały zapis personaliów osoby, np. podczas ślubu używano pierwszego imienia nupturienta, a następnie podczas chrztów jego dzieci drugiego. Nie wiadomo, co było przyczyną takiego zapisu. Niemniej podczas zastosowania metody rekonstrukcji rodzin przeanalizowano kilkanaście takich zdarzeń. Jednakże bezproblemowe ustalenie tyczy się w głównej mierze osób z rzadkim imieniem. Przykładowo, analizując akt ślubu Augustyna Pawlika i Heleny Lewandowskiej i metrykę chrztu dziecka Jana Pawlika i Heleny (nadto mając wiedzę, że w wielickich metrykach nie ma zapisu o ślubie Heleny z mężczyzną o nazwisku Pawlik), należy przypuszczać, że Jan i Augustyn to ta sama osoba. Jednak dopiero

³⁷ J. Knodel, *Starting, stopping, and spacing during the early stages of fertility transition: The experience of German village populations in the 18th and 19th centuries*, „Demography”, t. 24, 1987, s. 143–162; J. Van Bavel, *Detecting stopping and spacing behaviour in historical demography*, „Population” 2004, vol. 59(1), s. 117–128; B. S. Okun, *Distinguishing stopping behavior from spacing behavior with indirect methods*, „Historical Methods. A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History”, t. 28, 1995, nr 2, s. 85–96; C. Wilson, J. Oeppen, M. Pardoe, *What is natural fertility? The modelling of a concept*, „Population Index”, t. 54, 1988, nr 1, s. 4–20.

odnalezienie metryki chrztu Augustyna Jana Pawlika całkowicie wyjaśniło tę kwestię. Najczęstszym problemem było powszechne zniekształcanie nazwisk przez duchownego. Na przykład stosowanie odmiany nazwiska Poręba – Porąbczyk, Porąbka, Porąpka, Porębski; czy Kot – Kotek, Kocik, Kotecki, Kotowski, Kotkowski. Ostatnim przykładowym zagrożeniem jest próba poszukiwania przodków bez weryfikacji, czy w tym samym okresie na badanym terenie nie występowała osoba z takimi samymi personaliami. W Wieliczce idealnym przykładem jest postać Walentego/Walentyna Nowakowskiego, który często pojawiał się w księgach w ostatnich trzech dekadach XVIII w. Na przestrzeni 20 lat występuje jako świadek w przeszło 100 ślubach. Na podstawie metryk wiadomo, że mężczyzna był mieszczaninem oraz powoźnikiem. Możliwość weryfikacji Walentego w spisie mieszkańców miasta z 1788 r. umożliwiła zdobycie informacji, iż w tym samym czasie w górniczym mieście żyło dwóch Walentynów Nowakowskich. Niniejszy przykład sygnalizuje konieczność szerokiej korelacji źródeł o różnej proveniencji, ponieważ w wielu przypadkach tylko w taki sposób możemy otrzymać względnie pełne dane dotyczące badanego zagadnienia³⁸. Ze względu na rozległość parafii istniało spore prawdopodobieństwo, że w tym samym czasie na terenie miasta oraz parafii żyły przynajmniej dwie osoby mające takie same dane personalne. Należy zachować szczególną ostrożność, jeżeli poszukiwany przodek zawierał pierwszy ślub w wieku 17 lub 50 lat – ustalonych na podstawie aktu chrztu lub zgonu. Warto zauważyć, że w drugiej połowie XVIII w. rozpoznano zaledwie jednego kawalera mającego ukończone 45 lat.

Zakończenie

Niniejszy artykuł miał na celu przedstawienie najważniejszego materiału do badań genealogicznych w Wieliczce. Ponadto wspomniane zostały dwa istotne źródła, które mogą być wykorzystywane przez badaczy, stanowią jednocześnie solidne uzupełnienie poszukiwań genealogicznych w Archiwum Kurii Metropolitarnej w Krakowie. Warto pamiętać, że dane pochodzące z górniczego miasta mogą być zweryfikowane ze spisem ludności z 1788 r. Nadto wykorzystanie map Wieliczki umożliwia dopełnienie poszukiwań przodków poprzez odnalezienie domu, w którym mieszkali. Dogłębna analiza wymienionych źródeł pozwala odnaleźć miejsce zamieszkania świadków ślubnych czy rodziców chrzestnych dzieci, co zwiększa

³⁸ Najczęstszym nazwiskiem rodziców było „Batko”, które nadal jest często spotykane w górniczym mieście, zob. <https://nazwiska-polskie.pl/Batko>

walor poznawczy bliskich kontaktów poszukiwanych przodków. Główną zaletą materiału jest fakt, iż nie ma problemów z dostępem do wielickich ksiąg metrykalnych, a kompletność materiału sprawia, że poszukiwania przodków w górniczym mieście mają dużą szansę powodzenia. Należy jednak pamiętać o pojawiających się nieścisłościach, których przeoczenie może uniemożliwić dalsze poszukiwania lub, co gorsza, wypaczyć efekty poszukiwań.

Record books of the city of Wieliczka as a source for demographic and genealogical research in the old Polish period

The aim of the article is to present the Wieliczka record books. The source material is most often used for genealogical research, therefore the most important properties and research possibilities of record books are presented. These metrics have so far been used for in-depth scientific research by a small number of researchers. The most important information about the books and the content of the metrics will be presented. In addition, sources are presented that can supplement the information found in the records. In the last part of the work, we list – subjective – the most common threats from Wieliczka record books that people looking for their ancestors in Wieliczka will encounter.